

Stema Asociației Studenților Ladinia din 1920. În această emblemă apare: în primul sfert de scut Castelul Tor, în cel deal doilea Castelul Colz („Colț”?), în cel de al treilea vulturul din Tirol (simbol asemănător cu getica Mama Gaya Vultureanca), iar în al patrulea semnele papale (cheile tainei?). Astfel se prezintă pentru prima dată culorile care vor deveni mai târziu cele ale steagului Ladin

Dacă vă gândiți pentru viitor la o vacanță în Val Badia (Dolomiții Ladini - Munții Alpi), vă aflați în locul potrivit. Dacă abordați calea internetului, pe siteul „Ladinia” (ladinia.it) veți găsi locuri de cazare în hoteluri, dar și apartamente, vile, cabane, pentru sederea dumneavoastră într-o din cele două zone turistice din Val Badia, Plan de Corones și Alta Badia. Așa veți afla cele mai bune facilități de cazare din Corvara, Colfosco, La Villa, San Cassiano, Badia și La Val din Alta Badia, sau rezervați o vacanță în „țările” din Plan de Corones: Longiarù, San Martino in Badia, Antermoia, San Vigilio, Rina și Pieve di Marebbe.

De asemenea, puteți afla informații despre sport, activități, cultură, legende, rețete, fotografii și excursii pe întreg teritoriul Dolomiților Ladini. Tipic și confortabil, Val Badia (de la „bade”, sau „bădia”?) oferă posibilitatea de a petrece o vacanță de neuitat în Dolomiți, cufundat într-un patrimoniu natural unic ce a fost declarat patrimoniul mondial UNESCO. Limbajul lor „Ladin” este în general considerat o limbă rheto-romană, deși există o dezbatere științifică (întrebarea Ladina) dacă face parte dintr-un continuum mai larg al dialectului nord-italian, sau nu.

Ca limbă rheto-romană, Ladin făcea parte dintr-o arie largă, care acum 1.000 de ani se întindea de la Ticino (Tessin) și Grisons în Alpii Elvețieni, până la Alpii Julieni (în actuala Slovenia) în est. Oamenii Ladin au dezvoltat o identitate națională în secolul al XIX-lea, când cea mai mare parte a zonei - cu excepția părților venetiene - a fost încorporată în „Județul domnesc de Tirol” și, în cadrul Imperiului Austriac, a suferit un proces de germanizare.

Țărani locali au fost numiți „Welsche” de către germani (asemănători cu „Wenden” sau „Windische”, nume utilizat pentru slavi), în timp ce ei s-au numit „latini” (Ladin). „Mișcarea Ladin” a fost declanșată de rebeliunea tiroleză în timpul războaielor napoleoniene; în 1833, limba Ladin a fost codificată de Micurà de Rü (alias Nikolaus Bacher, 1789-1847), un preot din Badia. Administrativ, Ladinia este împărțită între două regiuni italiene, trei provincii și 18 municipalități mici. Un călător pornit pe urma ladinilor „ar trebui doar să se uite în ochii aceia negri, deștepti, cari le luminează față rotundă, supt părul des și dârz”, scria Iorga, acum aproape un veac, „să le vorbească limba, în multe privințe aşa de asemenea cu a noastră”, pentru a-i putea numi, ca și el, cei mai „mici” sau cei mai „buni” frați ai noștri.

Cu-n glas lemnos, gutural, sfătos, aşa cum doar la gospodarii de prin Lăpuşul Maramureşului am mai putut auzi. Îşi frământă uneori pălăriuţa pe creştet, în timp ce-mi răspunde mirat şi răstit la întrebări: „Păi cum?! Tradiţia şi credinţa în Dumnezeu sunt viaţa mea. Mia vita! Ladinia, patria mea!”. Şi-şi pune o mâna pe inimă, neputând exprima cât de mândru e fiindcă s-a născut ladin, ca toţi cei din neamul său. E cu adevărat uimitor cât de primitori pot fi oamenii de aici. Nu-s vorbe goale. Mai ceva decât „ospitalitatea” românească, cuvânt azi atât de tocit. Aveam să vorbesc cu mulți alți localnici, și toți, de la cioban la profesor universitar, m-au poftit imediat în casele lor. Absolut toți. Pe unde am mai umblat, prin restul Europei, nimeni n-a mai făcut aşa. „Nu stați în drum, poftiți în casă”, îmi zice degrabă Nicola Ecel, și mă poftește în casa lui țărănească, veche de

peste-o sută de ani.

INDEPENDENȚĂ ROMÂNĂ

*Independența
prin Cultură*

N-a vrut s-o strice sau s-o modernizeze, fiindcă e casa strămoșilor săi. În ea s-a născut și-n ea dorește să moară. Un cupor bătrân, alb, căptușit cu lut și var gros, se află chiar în mijlocul încăperii (ne mirăm și noi, e întocmai ca-n România – vatra, „inima casei”, după cum îi zice Nicola), o bucătărioară, chiar înainte de a intra în „odaia de bună”, unde e mai frig, căci este numai pentru oaspeți. Acolo: icoane pe peretei toți albi, tencuiți cu dâmburi, poze cu cei din neam, înrămate ca-ntr-un altar, deasupra ferestrei. E puternic acest ciobănaș, o simță după cum te atinge, după cum pune mâna pe tine. Îmi arată fotografii cu bunica lui, îmbrădită, cu fratele bunicii, născut la 1909, care l-a îmbrăcat, pe când el avea doar doi ani, în haină de bărbat și i-a pus pălărie ciobănească pe cap, pentru fotografie.

Acest bătrân, pe nume Pricope (Precup), l-a învățat, încă de mic copil, toate legendele și tainele munților din jur. Penia, aşa se numește cătunul unde suntem acum, care în ladină ar însemna „stâncă săracă”. Peste capetele noastre umblă telecabine moderne de ski, ca niște capsule negre, sticloase, dar ciobănașului nu-i pasă de asta. „Turismul ne strică tradiția”, zice la fel de răstit, și aruncă vițelului din grajd un braț de fân. „Lumea vine și se uită la noi ca la niște «ciudați» ai Italiei. Până acolo sus, la Fedaia, noi urcăm cu crucea în spate.

Ei urcă lejer, cu telecabinile!”. Fedaia... Un „loc al credinței”, în care au mai rămas ceva pășuni printre stânci. Tocmai acolo, la peste două mii de metri, și-au urcat oile toți ciobanii satelor din jur, într-o mare stână. Nu se lasă. Acolo urcă toți, de câteva ori pe an, într-un istovitor „Drum al Crucii”, rugându-se neconitenit pentru pășuni bune, fereală de „stregoni”, care iau „mana” păsunilor și a

laptelui, pentru ploaie, secetă, sănătatea animalelor, pentru supraviețuirea acestui neam mic, dar liber, uitat pe crestele unor munți sterpi și pietroși. „Ce faz tu?” - Așa îi spune și Nicola, privindu-i crestele înzăpezite la mijloc de septembrie. Vârful suprem al Marmoladei se cheamă tocmai precum cătunul în care mă aflu: Penia, 3.343 de metri!

Bătrânul Precup l-a dus acolo pe Nicola încă de când avea cinci ani. Își amintește cum îi povestea despre „locuri rele” din munți, în care trebuia să-ți faci cruce cu limba. De pildă, o trecătoare pe unde oierii nu îndrăzneau să-și treacă turmele în veci, fiindcă acolo fuseseră ucise trei fecioare legate de trei copaci, care văzuseră Diavolul. Sau povestea despre o prințesă străveche, Dolada, care- și pripondea calul de stâncă cu un inel de aur, un inel pe care joacă flăcări și azi – totuși știu că inelul e acolo, dar nimeni nu îndrăznește să-l scoată...

Despre „stregonii” (strigoi) care te pot „face” doar cu-n descântec, sau un „malocchio” (deochi), care te împinge să rătăcești prin munți zile întregi, fără să mai știi de tine, dar mai ales despre sufletele morților care se întorc să bântuie casele în care au trăit. E uimitor cât de bine păstrează acești ladini credințele lor străvechi. Toate sunt încă vii, la fel ca la noi. Oamenii cred în aceste întâmplări magice. De pildă, când aud de „stregoni”, se apropie de noi curioase și două femei din sat, care treceau din întâmplare pe uliță. Stau puțin, vorbesc cu Nicola. „Bun di!” – „Ce faz tu?”, își spun (aveam să aflu că una din cele mai vechi reviste ladine se cheamă chiar așa: „Ce faz tu?”). După ce li se risipește sfiala față de „stregoni” și află ce dorim de fapt, femeile încep să ne vorbească, punându-și mâna la gură a „Doamne ferește”, dar și plăcându-le totodată.

Una dintre ele, Maria Ecel, rotofeie și tunsă scurt, povestește de la moartea mamei sale: se deschideau singure ușile din încăperi, „mergea sufletul prin casă, fiindcă era neîmpăcat”, era ca un „segnale” (semnal) că sufletul încă mai umblă pe lângă ferestre, timp de 40 de zile, înainte să-și ia zborul în văzduh, spre „vămile” sale... Ladinii păstrează și obiceiul oamenilor mascați (mascherèdes) care sperie turiștii pe străzi, dar puțini știu că îndărățul acelor măști sunt de fapt spiritele morților, ce se-ntorc, la sărbători, printre oamenii satelor. Un joc păgân, milenar, „retic”, atât de izbitor de

asemănător cu cel al „pițărăilor” din ținutul Gorjului și Petroșaniului, mai ales prin costume și ritual, încât e imposibil să nu te gândești tot la momârlanimarmolani!

Aceiași franjuri multicolori, aceleași căciuli înalte și împodobite, aceiași ciucuri roșii, albaștri, aceeași salbă de tălăngi mari, ciobănești, la brâu, aceeași orație de belșug, același vătăsel amuzant, trimis înainte ca să vestească marele alai colorat... Întocmai aceleași măști cu babe, cu capre de lemn care țăcăne din gură (cu cuci și cucoaice - n.a.)... Feciori milităroși, cu vîpușcă pe pantalon, aidoma „herdeșilor” din Maramureș și „bungherilor” din Bucovina... Un cântec vestit de-al lor se cheamă „Olach’al rondenesc” („Învărtita valahă”?), cu ritmuri care se repetă până la demență. Totul e prea „ciudat”, mă gândesc, în timp ce răsfoiesc noaptea, în camera mea de hotel, una din cărțile lor de folclor, scrise în limba lor păgână din care țășnesc, câteodata, cuvinte aproape românești.

„Acolo sus, în pasul Gardena, s-au adunat ladini de pe toate văile, în 1920. Acolo, sus, s-a hotărât steagul nostru”, zice sculptorul Adolf Kostner, arătând spre muntele din stânga casei lui, micșorându-și emoționat privirea. În Ortisei s-a născut, aici vrea să moară. La șapte ani și-a făcut singur și și-a sculptat cu simboluri solare pătușul în care dormea. Aceleași cercuri cu șase petale-rază, pe care le văzusem pe lăzile de zestre în muzeele din Ortisei și Cortina D’Ampezzo, aceleași pe care le știam de acasă (trandafirul getic împăratesc, simbol vechi de mii de ani; șase petale - numărul „martirului responsabil”, cel care stă pe cruce (stâlpul get-djed) și ține realitatea „desfășurată” spre a putea trăii oamenii; starea de echilibru; șapte - numărul lui Dumnezeu, venirea judecății finale și sfârșitul unei lumi). În aceste muzee ladine, te tulbură mulțimea de lucruri ciobănești din lemn, aidoma cu cele din Carpați. Totul e numai despre fân, coasă, stâne, transhumanță, măști păgâne, măsuratul laptelui... (știau că doar turmele și munții ne pot salva în caz de potop planetar și întuneric total- n.a.).

În Canazei, toate bisericile sunt făcute de ciobani: șase! Pentru doar 4.500 de locuitori, din care 4.000 ladini pur sânge. Biserici vechi, cu temelii chiar și din secolul doi-sprezece. Și n-am să-l uit niciodată pe Tânărul profesor universitar Paul Videsott, de la Institutul din Brunico, care, deși putea preda filologie în Paris sau în marile universități ale Germaniei, a ales să rămână în cătunul lui părintesc, să-și închine viața studierii numelor ladine străvechi, și asta, doar fiindcă el eladin din străbuni și a aflat că numele său de familie, negermanizat, înseamnă „stână din vale” („de subt”; „de dedesubt” - n.a.). De la asta a plecat toată pasiunea lui pentru lingvistică.

De la numele său. „O singură unitate, care pornia de la Oceanul Atlantic și mergea până la Marea Neagră... În special, între noi (...) cari venind din Balcani, înaintăm către însăși aceste regiuni ale Ladinilor de astăzi, și între ceia ce au rămas ei, nu era nici o discontinuitate”. Așa zicea marele nostru istoric Nicolae Iorga. Prof. dr. Paul Stână Dinvală zice că este posibil ca Iorga să fi avut dreptate. E sigur că acești păstorii ladini au venit cu turmele lor de undeva din răsărit, poate chiar din Valahia. Ne recomandă cărți ale unor somități în dialectologie, precum Mario Alinei, cu a sa „Continuitate paleolitică a limbilor”, sau Johannes Hubschmid, cel care a mers pe urmele cuvântului „larice”, din Carpați și până aici, în Alpi. Doar aşa se poate cerceta înrudirea.

Să urmărești cum se zice la un copac, „larice” - le, pe cele mai importante masive muntoase din Europa. Nu e treaba mea. Ar trebui ca „savanții” români, cercetătorii noștri, filologi și istorici, să se obosească să adâncească subiectul... Îndată se înserează și chiar sunt obosit, Paul Videsott ne roagă să-l ducem cu mașina până în cătunul lui, fiindcă a pierdut autobuzul, dar mărturisește că „i-a făcut o mare plăcere” să vorbească cu noi, români. Nică nu și-a dat seama când a trecut timpul.

De parcă am fi depănat amintiri comune... În drum spre casa lui, printre cătune singuraticе, Paul Videsott ne arată larg, prin parbriz, cu mâna, Dolomiții învăluitori în zăpezile roșii ale înserării. „Nu-i aşa că e frumos?”, zice, și se întoarce zâmbind către mine. Îi zic că da, aşa este. „Ladinia, patria mea...” şopteşte, parcă oftând. Și privește tăcut drumul, fără să mai zică nimica. Dar inimile din

„Țara lui Ladin”, din Alpii italieni, continuă să bată pentru păstrarea amintirilor strămoșilor, pentru tradiție, iar noi suntem datori să ținem vie făclia acestor nemuritori pe mai departe.

Conf. Univ. dr. George V Grigore

INDEPENDENȚA ROMÂNĂ

*Independența
prin Cultură*